

> הצבת תצלומים של פליטי הכפר אלראס אלאחמר בכפר - כיום כרם בן זמרה. מתוך פרויקט "זיכרון מגשר" של עמותת "זוכרות" (2007), טיירי ברסילון

יחידה זו תעסוק בפיוס מתוך מבט לעתיד. דרך צפייה בקטע מסרט על תהליכי הפיוס בדרום אפריקה נבחן שאלות כמו: מהם תהליכי פיוס קולקטיביים? האם אפשר להגיע לפיוס בקונפליקט בינינו לבין הפלסטינים? כיצד?

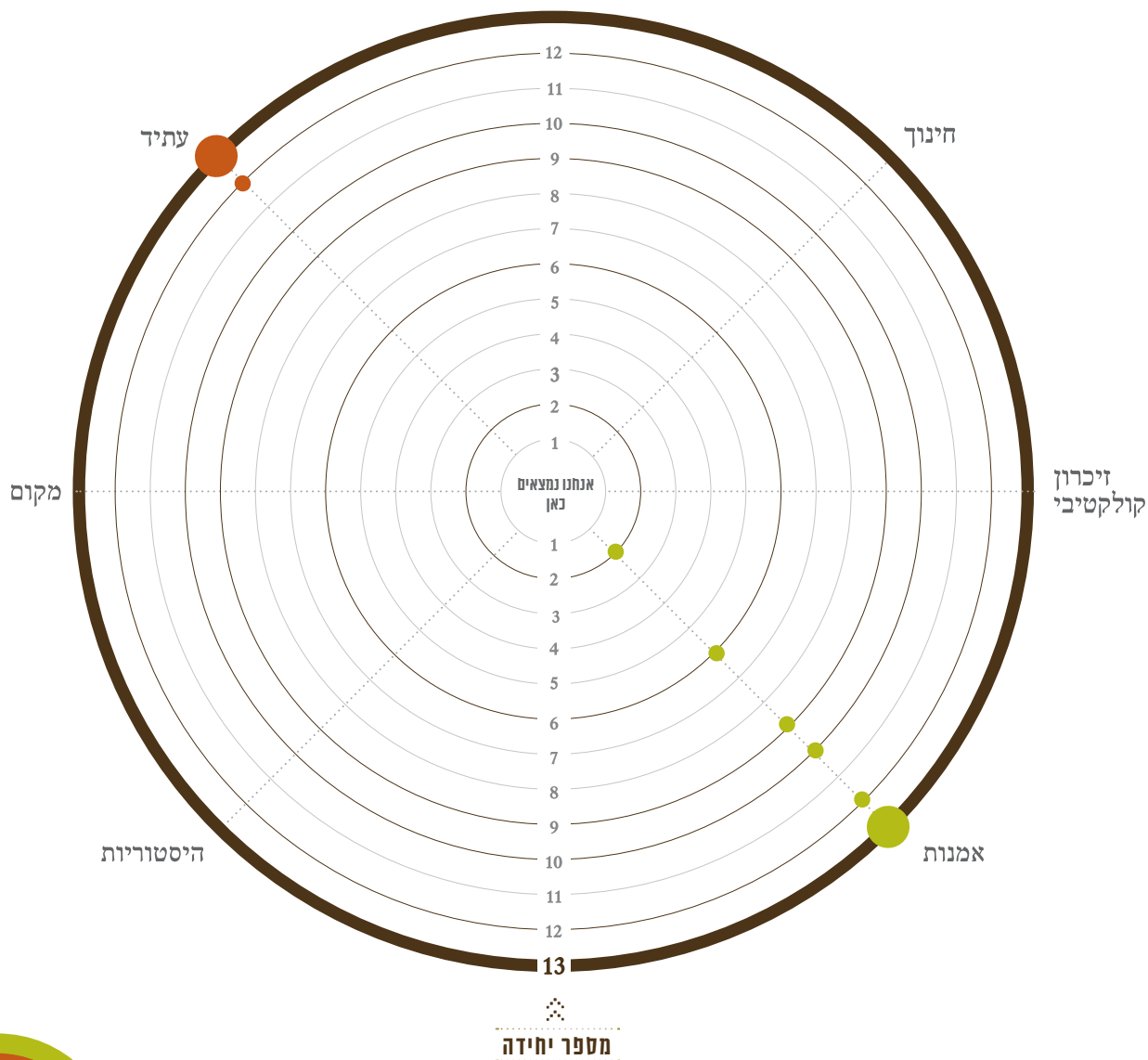
מטרות

1. ללמוד על תהליכי הפיוס בדרום אפריקה שלאחר האפרטהייד.
2. להציע את העיסוק בנכבה כבסיס לפיוס.

התמצאות בערכה:

כל מילות המפתח

חומרי עזר 1: מבוא

מבוא על דרום אפריקה, משטר האפרטהייד וועדות האמת והפיוס

חומרי עזר 2: כרטיסיות

דף כרטיסיות עם השאלות לעבודה בקבוצות קטנות לאחר הצפייה בסרט

חומרי עזר 3: קטע מסרט

קטע מהסרט "מסע לילי ארוך אל תוך היום" (2000) של פרנסיס ריד ודבורה הופמן (25 דקות)

לקריאה נוספת

- ▶ דו"ח ועדת האמת והפיוס בדרום אפריקה:
www.info.gov.za/otherdocs/2003/trc
- ▶ אתר הסרט "מסע לילי ארוך אל תוך היום":
www.irisfilms.org/longnight/index.htm
- ▶ שגב, ת. (2002), "הזמן השחור", עיתון הארץ, 26.3.02.
- ▶ Van Zyl, P. (1999), "Dilemmas of Transitional Justice: The Case of South Africa's Truth and Reconciliation Commission", *Journal of International Affairs*, Spring, p.654.
- ▶ חומרים בנושא "צדק מעברי" (גם בעברית) ניתן למצוא באתר של הארגון הבינלאומי לצדק מעברי:
International Center for Transitional Justice:
<http://www.ictj.org/en>

מהלך הפעילות

1. פתיחה:

מה זה פיוס בשבילנו? איך אנחנו מתפייסים? האם פיוס בינינו לבין הפלסטינים אפשרי? איך יוצרים אותו?

2. רקע: המורה יציג על גבי מפה היכן ממוקמת דרום אפריקה, וייתן רקע קצר על דרום אפריקה:

מ-1948 ועד 1994 שרר משטר גזעני בשם "אפרטהייד" (הפרדה) בדרום אפריקה. תקופת האפרטהייד אופיינה באלמות פוליטית רבה ובהפרות שיטתיות של זכויות אדם. ב-1995, לאחר מאבק עיקש של השחורים בדרום אפריקה ולאחר הטלת חרם בינלאומי על המדינה, הסתיים האפרטהייד. סיום האפרטהייד הוביל לכינונה של מדינת דרום אפריקה כמדינה דמוקרטית וכחלק לגיטימי מחבר האומות המאוחדות. הפרלמנט הדרום אפריקאי הורה על הקמת ועדות אמת ופיוס (TRC), כחלק מהתמודדות עם המעבר משלטון דיכוי לחברה דמוקרטית. ועדות האמת והפיוס נועדו לחשוף את המנגנונים שאפשרו את קיום האפרטהייד ולתת לקורבנות הזדמנות לספר את סיפורם. הוועדות יכלו להעניק חנינה למבצעי הפשעים רק אם התוודו וידוי מלא והוכיחו מניע פוליטי למעשיהם (להרחבה על משטר האפרטהייד וועדות האמת והפיוס ראו חומרי עזר 1).

3. עבודה בקבוצות: המורה יחלק את התלמידים לארבע קבוצות.

על כל קבוצה לעקוב אחר דמות אחת מתוך הסרט ולתאר את התהליך שהיא עוברת. המורה יציג בפני הקבוצות את הדמות של כל אחת מהן ואת השאלות לעבודה בקבוצות לאחר הצפייה (ראו חומרי עזר 2). כדאי להמליץ לתלמידים לרשום תוך כדי הסרט מחשבות והערות ביחס לשאלות. בנוסף, מומלץ לכתוב על הלוח: "וא"פ = ועדות אמת ופיוס, היות ומושג זה מופיע כמה פעמים בתרגום שבגוף הסרט.

4. צפייה בקטע מהסרט "מסע לילי ארוך אל תוך היום" (2000) של פרנסיס ריד ודבורה הופמן (25 דקות) (ראו חומרי עזר 3).

5. דיון בקבוצות הקטנות לפי הדמויות והשאלות שניתנו קודם לכן (ראו חומרי עזר 2).

6. הצגת התוצרים: כל קבוצה תציג בפני הכיתה את הדמות שלה והדברים שעלו בדיון שערכה.

7. דיון בכיתה על הוועדות:

- איפה התרחשו הדיונים של הוועדות? (הדיונים התרחשו במקומות ציבוריים-קהילתיים, ובדרך כלל נגישים לציבור הרחב).
- מה לדעתכם המשמעות של עריכת הדיונים בצורה הזו - בהשתתפות קהל, מעל במה, וכו' - ובמקום שבו הם מתרחשים (אולם ספורט, מרכז קהילתי)?
- מה תפקיד הקהילה בדיונים הללו?
- כיצד הדמויות השונות מתייחסות לאמת? למה הפרטים כל כך חשובים להן?
- מה משמעות הוועדות עבור האנשים שמתתפים בהן (הקורבנות ומבצעי מעשי האלימות) ומה משמעותה עבור החברה באופן כללי?
- האם אנחנו יכולים ללמוד משהו עלינו מהסיפור הזה ומהדמויות שבו?

8. דיון מסכם:

- מה הקשר לדעתכם בין מחילה אישית ובין תהליכים של פיוס קולקטיבי?
- הפיוס בדרום אפריקה מושפע ממסורות אותנטיות. האם אתם מכירים מסורות של פיוס ביהדות?
- מדוע קשה לנו לדמיין מצב של פיוס? מה הקשיים שאנו מתמודדים איתם כשאנו חושבים על עתיד של פיוס?
- מה התנאים ליצירת פיוס כאן? כיצד תהליך למידה כמו שעברנו יכול להשפיע על אפשרויות הפיוס? כיצד הוא השפיע עליכם?
- האם מנגנון כזה של ועדות יכול להתאים לנו? נסו לדמיין ועדות כאלה פה: מי יגיע אליהן? איך הן ייראו? איך זה יתבצע? לאן זה יכול להוביל?

הערה למורה: צפוי שיעלה קושי לדמיין פיוס, וחשוב לתת לקושי זה מקום בדיון בכיתה.

אחת הדוגמאות המפורסמות כיום של סיוס סכסוך אליים והתקדמות לקראת פתרון ופיוס היא הסיפור של דרום אפריקה. מ-1948 ועד 1994 שרר משטר גזעני בשם אפרטהייד (הפרדה) בדרום אפריקה. תקופת האפרטהייד אופיינה באלימות פוליטית רבה ובהפרות שיטתיות של זכויות אדם - ביניהן עינויים, רציחות, מעצרים רבים ואפליה כלכלית וחברתית חמורה כנגד האזרחים השחורים. התמודדות עם המעבר משלטון דיכוי לחברה דמוקרטית, כלל, בין השאר, הבניית תהליכים של הכרה בעבר ושל חשיפת העוולות והפרות זכויות האדם שהתרחשו. לשם כך החליט הפרלמנט הדרום אפריקאי ב-1995, לאחר שמונה-עשר חודשים של משא ומתן אינטנסיבי בין המפלגות השונות, להקים ועדות אמת ופיוס (TRC) שנועדו להוביל תהליך של ריפוי חברתי, פיוס אישי ופיוס קולקטיבי. מטרתן של ועדות האמת והפיוס בדרום אפריקה הייתה חשיפת האמת ולקיחת אחריות עליה. משימותיהן העיקריות היו לחשוף את המנגנונים שאפשרו את קיום האפרטהייד ולתת לקורבנות הזדמנות לספר את סיפורם, ולקבוע כיצד יפוצו על כך. לוועדות הייתה סמכות להעניק חנינה למבצעי פעולות אלימות במידה שהתוודו וידוי מלא והוכיחו מניע פוליטי (בניגוד למניע פלילי). מבצעי פשעים שבחרו לא להופיע בפני הוועדות היו צפויים למשפט פלילי אם ייאספו מספיק חומר ראיות כנגדם.¹ הוועדות התקיימו במערך של שימוע משפטי באופן חלקי, שבו ניתנה לקורבן הזדמנות לספר בשפה שלו על מה שקרה לו. היות ובתקופת האפרטהייד מערכת המשפט היוותה חלק מהשלטון, הקורבנות לא יכלו להעיד או לקבול שם על העוול שנעשה להם.² הוועדות ניסו ליצור מערך שבו השפה המדוברת היא

שפת הקורבנות, והדיונים במסגרתן התנהלו בכמה שפות.³ לקהילה היו שני תפקידים חשובים במהלך השימועים בוועדות: הקהילה הייתה הקהל הציבורי שבאוזניו הושמעו הן סיפורי הקורבנות והן ההודאה בפשע; בו זמן סיפקה הקהילה תמיכה לקורבנות. השימועים הפומביים של הוועדות התקיימו במקומות מרכזיים בקהילה, כמו המתנ"ס או בית הספר השכונתי, והם קיבלו חשיפה ציבורית רבה דרך סיקורים תדירים באמצעי התקשורת. יש הטוענים כי הוועדות יצרו וקיבלו תהודה רבה בחברה הדרום אפריקאית, היות והן התקשרו לעיקרון שבטי-אפריקאי בשם אוּבּוּנְטוּ (ubuntu), שמשמעותו אנושיות ויחסים בין אנשים.

המתח בין אמת, צדק ופיוס היווה מוקד מרכזי בעבודת הוועדות. מבקש החנינה היה צריך שיאמינו לו שהוא אכן אומר את כל האמת. עשיית הצדק הייתה קשורה הדוקות להודאה הפומבית בפשע ולהתייצבות של מחולל הפשע⁴ מול הקורבנות והקהילה. מטרת הוועדות הייתה להוביל תהליכי פיוס קולקטיבי בחברה הדרום אפריקאית.

¹ למרות הסמכות לחנינה והאיום במשפט פלילי, רק כ-7,000 מבצעי הפשעים הופיעו מול הוועדות; רובם היו שחורים שהשתתפו בפעולות אלימות כנגד שלטון האפרטהייד ולא לבנים שלקחו חלק בפשעי השלטון.

² ראו: ליוטאר, ז'פ, (1996), "הריפרנד". תיאוריה וביקורת 8, ירושלים: ון ליר. תרגום: א. אזולאי; וכן יחידה מספר 5 בערכה זו.

³ בימי האפרטהייד, השפות הרשמיות היו האפריקאנס והאנגלית - השפות של המיעוט הלבן. לאחר ביטול האפרטהייד נכללו שתי שפות אלו לצד תשע שפות אפריקאיות כשפות הרשמיות בדרום אפריקה.

⁴ המונח "מחולל" או "מקרבן" הוא תרגום של המונח perpetrator, והוא מתייחס בעיקר לאחראים ולמבצעי הפשעים והעוולות.

למידה על הנכבה הובילה אותנו לחשוב על העתיד ולשאול את עצמנו כיצד ייתכנו תהליכים של פיוס קולקטיבי בין פלסטינים לישראלים. אמירת האמת על העוול היא צעד ראשון וחשוב מאוד בתהליכי פיוס, ולכן הלימוד על הנכבה אינו רק בעל חשיבות היסטורית אלא הכרחי לחתירה לפתרון הסכסוך. תהליך הלמידה שבערכה מסתיים ביחידה זו, בלמידה על אפשרויות של פיוס. אנו סבורות שניתן להפעיל פרקטיקות של פיוס גם במציאות שלנו, מציאות הקונפליקט, ובאמצעותן לחשוב כיצד אנחנו רוצים לראות את העתיד כאן.

ביחידה זו נצפה בקטע מתוך הסרט "מסע לילי ארוך אל תוך היום" (Long Night's Journey into Day) שביימו פרנסיס ריד (Frances Reid) ודבורה הופמן (Deborah Hoffmann) בשנת 2000. הסרט מציג את פעילות ועדות האמת והפיוס בדרום אפריקה דרך ארבעה סיפורים. בחרנו להביא סיפור אחד מתוך הסרט, כדי להבין באמצעותו את פעילות ועדות האמת והפיוס.

בסיפור שבחרנו מוצג המקרה של ארבעה פעילים פוליטיים שחורים נגד האפרטהייד, שנרצחו ב-1985 על-ידי המשטרה בעיירה קראדוק (Cradock). קטע זה מתמקד באחד השוטרים הלבנים שביצעו את הרצח, אריק טיילור, שמבקש חנינה מהוועדות ומחילה מהאלמנות של שניים מהנרצחים, מתיו גוניווה ופורט קלטה. הסרט מתאר את התהליך שעוברים הרוצח ומשפחות הקורבנות, ועוסק במושגים של מחילה אישית, פיוס קולקטיבי וחנינה. בסרט באים לידי ביטוי מטרות הוועדות, התפקיד של הקורבן והתפקיד של הפושע בוועדות, פומביות הדיונים, החיפוש אחר האמת והקשר בינה לבין הצדק.

נבקש לבחון את הנושאים הללו דרך התחקות אחר מספר דמויות שמופיעות בקטע: השוטר, אלמנות הנרצחים, שניים מחברי הוועדות, ועיתונאית המסקרת את הוועדות. כל אחת מהדמויות מתארת תהליכים אישיים וקולקטיביים, וכן מעלה צדדים שונים של עבודת הוועדות ומטרותיהן. הדיון בקבוצות הקטנות וכן הדיון הראשון במליאה מרתם ללמוד על דרום אפריקה ולעבד את המושגים "סליחה" ו"פיוס" דרך דוגמה זו. בדיון המסכם, נבחן האם וכיצד אנו יכולים ללמוד מהדוגמה הדרום אפריקאית על המציאות שלנו. אנו ממליצות להשתמש בדיון זה גם כדי לבחון את הקשר בין לימוד על הנכבה, כפי שעשינו, לתהליכים של פיוס ולעתיד שאנו רואים ורוצים לראות כאן.